

Plaats maken / plaats vinden: voor een tijd een plaats van God

notities over wonen, reizen, duurzaamheid en theologie

Christiaan Hogenhuis

Dit voorjaar was ik in Marokko en heb daar een dag of tien rondgereisd. Dat was een reis van uitersten. Zowel landschappelijk – groen in het noorden, droog, kaal en stenig in het zuiden – als cultureel – meer Arabisch en Europees in het noorden, duidelijk Afrikaanser ten zuiden van de Atlas – en ook qua welvaart en leefomstandigheden. Van de rijke riads – afgeschermd, naar binnen gekeerd, rijk versierd, bastions die de mens gemaakt heeft als bescherming tegen de onbarmhartige zon en zandstormen, of ook tegen elkaar, en van alle gemakken voorzien – tot de tenten van de (half)nomaden die er ook nog leven: open, in het landschap opgenomen, mobiel en heel basaal. En zelfs grotten: niet uitgehouwen, maar aangetroffen: een spijker in de muur met een pan, een vuurplaats met een ketel, wat gras als bed. Kortom: de tegenstelling tussen wonen en een thuis als plaats *maken* versus een plaats, een plek, *vinden*. Het doet je in ieder geval denken over wat een plek nu precies tot een thuis maakt.

Zoveel is duidelijk, wonen is meer dan een onderdak hebben. Bij wonen gaat het niet zomaar om een huis hebben, maar om een thuis: een vertrouwde, min of meer veilige leefomgeving, waarin je tot op zekere hoogte kunt vertrouwen op je routines, je gewoontes, en niet voortdurend op je quivive hoeft te zijn. Een oikos dus: zeg maar een geordende microkosmos, in tegenstelling tot de chaos van de buitenwereld.

Het is op zichzelf veelzeggend dat we de buitenwereld vaak ervaren als een chaos van bedreigingen.

My home is my castle?

Ik vermoed tegelijk dat mensen hun huis hoe langer hoe minder als automatisch een veilige, vertrouwde haven ervaren. De druk vanuit de samenleving op het privé leven wordt steeds groter. We moeten voor alles 'zelfredzaam' en flexibel zijn. We worden min of meer gedwongen voortdurend alert te zijn of de diensten waarvan we thuis gebruik maken (energie, communicatie, gezondheidszorgverzekering etc.) niet nog goedkoper kunnen. We moeten ons voortdurend bijscholen, in de avonden of het weekend. En ga maar door. Dan is het misschien ook niet vreemd dat mensen hun huis steeds meer optuigen als een burcht, goed afgeschermd en verdedigd tegen de bedreigende buitenwereld, van alle gemakken voorzien, zodat je nauwelijks meer naar buiten moet. *My home is my castle!* Tegelijk wordt je daarmee steeds afhankelijker van diezelfde diensten. En vanwege alle zaken die we in ons huis verzamelen, wordt ons huis ook nog eens steeds aantrekkelijker voor onbevoegden om eens een kijkje te komen nemen, tegen welke bedreiging wij ons huis nog weer beter moeten beschermen. Verschillende vicieuze cirkels tekenen zich zo af. Zitten we gevangen in spiralen van toenemende druk en dwang, waar we zelf nauwelijks meer invloed op hebben?

Exodus

Het is waarschijnlijk dit gevoel waarom mensen van tijd tot tijd naar buiten willen, het huis uit, de wereld in, het land uit. Juist om de veilige routines te doorbreken, die op den duur ook stomvervelend kunnen zijn. Om zich een tijdje vrij van ballast te kunnen voelen. Om op zoek te gaan naar het absoluut noodzakelijke, basale, op basis waarvan je je juist vrij en soeverein kunt voelen. Om thuis te raken in de wereld, met al die nog niet bekende plekken, volken, culturen. Zij het vaak om daarna weer des te beter thuis te komen. De zomer- (of inmiddels ook winter-) exodus wordt dat wel gekscherend genoemd. Maar eigenlijk heel passend, want het gaat hier wel degelijk om een – zij het tijdelijke, maar misschien toch met blijvende gevolgen gepaard gaande – bevrijding uit onderdrukkende maatschappelijke structuren.

Eeuwigheid: sense of place, sense of time

Kun je zo thuis *raken*, thuis zijn in de wereld? Niet iedereen gaat daar hetzelfde mee om. De toerist is geen reiziger. De toerist verzamelt plekken waar hij of zij geweest is, met foto's en video's, via Facebook of Whatsapp realtime gedeeld met de hele wereld; om 'ervaringen' op te doen, of zelfs om indruk te maken. De reiziger daarentegen, zo stelt Frederic Gros in *Wandelen*, laat overal iets van zichzelf achter. Zijn ervaringen zijn zozeer verbonden met een specifieke plek, geur, lichtval e.d. dat ze niet terug te halen zijn, zelfs niet door terug te keren, laat staan via een foto. De toerist, zo wil een mooi aforisme, weet niet waar hij is. Het hotel kan overal staan. En als je de toerist vraagt om op de kaart aan te wijzen waar hij of zij heen gaat, lukt dat vaak niet. De reiziger daarentegen is zich – zo is ook mijn eigen ervaring als 'fietstrekker' - zeer bewust van de plek waar hij of zij is, weet wellicht globaal waar hij heengaat, maar weet nooit waar zij die dag weer uit zal komen. Frederic Gros zegt dan ook dat voor de wandelaar – en dat geldt ook voor de fietser – binnen en buiten als het ware omkeren.

De wereld – in de zin van het landschap – wordt je thuis voor dat moment: voor een tijd een plaats ... van God, zou je met Kuitert kunnen zeggen. Maar waar Kuitert vooral de mens zelf 'voor een tijd een plaats van God' noemt en stelt dat de mens zich een wereld van betekenis *schept*, stelt Gros eerder dat de mens een wereld van betekenis *aantreft*. Wandelen presenteert Gros als een 'lichtvoetige' manier van reizen, zonder overbodige ballast en zonder vaste planning. Waarbij je onafgeschermd de 'eeuwigheid' van de dingen ontmoet: de stenen, de golvingen van het landschap; datgene wat stand houdt. Wat duurzaam is dus. Want duurzaamheid gaat niet alleen over milieufactoren die in stand moeten blijven voor ons overleven. Duurzaamheid gaat uiteindelijk over de blijvende mogelijkheid van een menswaardig leven in een omgeving, een situatie waar we ons thuis kunnen voelen, ons op onze plek voelen: een *sense of place* hebben. En de ervaring van deze 'eeuwigheid' van de dingen is misschien wel een voorwaarde voor menswaardig leven. Voor mij wel in ieder geval.

Dat woord eeuwigheid wijst ook op een andere dimensie van je thuis voelen, van sense of place. Giddens stelt dat dat gevoel cruciaal is voor een gevoel van 'ontologische zekerheid'. Daar zit ook een tijdsdimensie aan. Je voelt je ergens thuis als je weet dat je er een *geschiedenis* hebt en als je weet dat je er thuis kunt *blijven*. Het gaat dus ook om een sense of time, een tijd die je kunt overzien, waar je binding mee hebt en kunt hebben. Het *land* is u *gegeven* opdat het u *welga*, zegt de Bijbel.

Beide dimensies – binding met de omgeving en binding met verleden en toekomst - zijn aspecten van duurzaamheid. En beide aspecten staan onder druk. We zijn allemaal zo druk bezig onze tijd en plaats te veranderen, te flexibiliseren, dat we ons nergens meer thuis kunnen voelen.

Tent

De vorm van wonen die het dichtst komt bij die lichtvoetigheid is het wonen in een tent. Kwetsbaar, licht, mobiel, open naar de omgeving en elkaar. Daarmee komen we opnieuw bij de exodus, de tocht door de woestijn, het wonen in tenten en de tabernakel als mobiel huis van God.

De boodschap lijkt te zijn: God biedt ons steeds weer een plek, om God te ontmoeten, ofwel: om werkelijk mens te worden. Daar hoeven en kunnen we zelf niet zo heel veel aan doen. Een tent opslaan. Maar eigenlijk is het de plek waar de tent in al zijn openheid en kwetsbaarheid opgeslagen wordt die een plaats van God is én een plaats voor mensen. Het gaat niet alleen om die mens, maar ook om de plek zelf, de aarde, de schepping in bredere zin.

Pelgrimage: wortel schieten en losrukken

Maar er is ook een andere kant. Een heel specifiek type wandelaar of reiziger is de pelgrim. De oorspronkelijke pelgrim is niet zozeer ergens naar onderweg, maar heeft iets achtergelaten – thuis, zijn thuis - en hoort a.h.w. juist *niet* thuis in het land(schap) waar hij wandelt. De peregrinus is een vreemdeling, balling, xenophon. Volgens de kerkvaders is ieder mens uiteindelijk een pelgrim. Anders gezegd: een vreemdeling, een migrant. Wij hebben onze uiteindelijke woning niet bereikt, en zullen dat in de wereld zoals we die kennen ook niet zomaar bereiken. Sterker nog, we moeten ons voortdurend weer losrukken; de peregrinatio perpetua. Ook dat past bij het beeld van de tent: die wordt steeds weer opgepakt en men trekt weer verder.

Kennelijk moeten we ons thuis voelen in waar we zijn én er vreemd in blijven, ons er niet aan vasthechten, deze niet toe-eigenen. Het wandelen is daarvoor een mooi beeld: om te kunnen wandelen, stelt Gros, moet je als het ware bij elke stap weer wortel schieten: vaste grond onder je voeten vinden, om je af te kunnen zetten en weer verder te kunnen gaan. Wortel schieten om de volgende stap te zetten.

Kennelijk moeten we thuiskomen om weg te (kunnen) gaan en weggaan om thuis te (kunnen) komen. Wonen overal nergens – helemaal, definitief - thuis, zegt Huub Oosterhuis. Zo blijf je lekker in beweging!

Flexibel?

Dat is *ook* een vorm van flexibiliteit. Maar nu niet de flexibiliteit die je moet tonen om voortdurend optimaal te kunnen presteren, maar de beweeglijkheid en ontspanning van 'het hoeft niet meteen perfect en af te zijn', laat staan perfect volgens *mijn* inzicht. Dien ontspanning kon wel eens heel belangrijk zijn: in hoe wij met elkaar omgaan, hoe we onderhandelingen voeren (klimaat) e.d.

Dat betekent dus iets voor hoe wij ons in de wereld bewegen, moeten bewegen. Beweeglijk, flexibel in deze zin, ontspannen, open. Onszelf losrukken als we merken dat we ons te zeer ergens in vastbijten. In zekere zin heeft Kuitert dan toch weer gelijk. Mensen zijn voor een tijd een plaats van God, en dat zijn zij naar mate zij zich als 'tent' in de wereld opstellen, niet als fort.

Het gaat nog verder: mensen zijn ook voor een tijd een plaats van God in de zin dat God via mensen aanwezig is en handelt. Niet dat mensen daarin een willoos werktuig zijn. Ze kunnen en moeten zelf antwoord geven op de appels die zij uit de omgeving ontvangen. Dat betekent misschien ook: verzet aantekenen als we merken dat wijzelf of anderen te zeer door de manier waarop de wereld is georganiseerd vastgelegd worden: vastgelegd om flexibel te zijn (in de zin van perfect presteren), vastgelegd om mee te doen aan het aantasten van de plek waar we wonen, de aarde, de schepping.

Dat is misschien wel de kern van onduurzaamheid, zoals ik al zei. En daar hebben we weinig controle over. Dat betekent dan ook: verzet tegen een economie en politiek die dat aan ons oplegt.

Christiaan Hogenhuis

werkt bij Stichting Oikos en schreef dit artikel als discussiepaper voor het netwerk Theologie en Duurzaamheid dat door Oikos met steun van Kerk en Wereld op gang is gebracht.

Dat roept een aantal vragen op:

1. Kunnen wij dat, zowel plaats *vinden* als plaats *maken*? Ons zowel binden als los maken, vreemd blijven? Roept dat niet de zoveelste spanning op die veel christenen toch al ervaren: wel in maar niet van deze wereld?
2. Wat kan dat concreet betekenen? (in de zin van: hoe doe je dat concreet? En wat levert dat op?)
3. Is de mens inderdaad 'voor een tijd een plaats van God'?
4. Gaat het om deze wereld, maar dan 'omgekeerd'? Hoe belangrijk is die 'plaats voor een tijd'?
5. Waar kunnen we in dat spanningsveld de notie van 'Koninkrijk van God' plaatsen?

En/of stellingen:

1. Mensen *krijgen* voor een tijd een plaats van God.
2. Mensen *zijn* 'voor een tijd een plaats van God'.
3. Mensen *maken* voor een tijd een plaats voor God, d.w.z. voor de hele schepping, inclusief de mens zelf en hebben daartoe ook een taak.
4. Duurzaamheid heeft te maken met *sense of place* en *sense of time*. Dat heeft consequenties.
5. Duurzaamheid gaat vooral over een tijd een plaats MET God (die nu al beweegt, stuurt, stimuleert, wijst, meelijdt, en heeft beloofd uiteindelijk als daad van herschepping samen met ons voor eeuwig te regeren (de schepping zal beheren).